HEUNI
The European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations

EAPL
EUROPEAN ASSOCIATION OF PSYCHOLOGY AND LAW

Policy brief 1/2025

Saskaņā ar bērnu intervēšanas vadlīnijām (White paper, turpmāk – Vadlīnijas): Pētījumos balstītas Eiropas juridiskās psiholoģijas asociācijas rekomendācijas, publicētas Psychology, Crime & Law, 2024. Pieejamas šeit: https://doi.org/10.1080/1068316X.2024.2324098

Bērnu nopratināšana[1]: Eiropas juridiskās psiholoģijas asociācijas (EAPL) rekomendējošās vadlīnijas

Eiropas juridiskās psiholoģijas asociācija (EAPL) ir zinātniska asociācija, kas apvieno juridiskās un tiesu psiholoģijas pētniekus un profesionāļus no dažādām valstīm. Asociācijas centieni vērsti uz to, lai veiktu pētījumus, kas ir būtiski tieslietu sistēmas attīstībai Eiropā un pasaulē. https://eapl.eu/

Eiropas noziedzības novēršanas un kontroles institūts pie Apvienoto Nāciju Organizācijas (HEUNI), ir Eiropas reģionālā institūcija ANO Krimināltiesību un noziedzības novēršanas programmas sadarbības tīklā. HEUNI ir neatkarīgs pētniecības un politikas veidošanas institūts, kura mērķis ir veicināt krimināpolitikas zinātnisko pētījumu atpazīstamību un pieejamību profesionāļu un politikas veidotāju aprindās. https://heuni.fi/

IEVADS

Kad bērni kļūst par nozieguma vai vardarbības upuriem, viņu stāstījums par piedzīvoto bieži vien ir būtiskākais pierādījums krimināllietas izmeklēšanas procesā. Tomēr starptautiskā mērogā – gan Eiropā, gan ārpus tās – pastāv ievērojamas atšķirības tajā, kā bērni tiek intervēti izmeklēšanas vajadzībām un citos juridiskos kontekstos. Bažas rada tas, ka praksē pielietotās metodes ne vienmēr ir pierādījumos balstītas un var nodarīt kaitējumu gan bērnam, gan krimināprocesa un civilprocesa rezultātiem. Vienlaicīgi veiktajos zinātniskajos pētījumos ir pietiekami skaidri identificēta labā prakse, jeb t.s. zelta standarts, kas nosaka to, kā būtu jāveic bērnu intervēšana. Vadlīniju mērķis ir informēt jomas profesionāļus par aktualitātēm bērnu intervēšanā, sniedzot uzskatāmu pārskatu par zinātniskajiem pētījumiem šajā jomā un nozīmīgiem praktiķu tīkliem, tādiem, kā Barnahus Network.

Vadlīnijās apkopoti būtiskākie atklājumi un secinājumi par bērnu intervēšanu izmeklēšanas vajadzībām un citos juridiskos kontekstos, liekot uzsvaru uz pierādījumos balstītu praksi, lai nopratināšana būtu derīga, atbilstoša un bērnam draudzīga. Mūsu mērķis ir piedāvāt šīs bērnu intervēšanas vadlīnijas piemērošanai visās Eiropas valstīs. Ar to saistīts vēl viens mērķis - mazināt nevajadzīgas un nevēlamas atšķirības intervēšanas praksē, un brīdināt par metodēm, kas var būt kaitējošas. Vadlīniju izstrādē piedalījies ievērojams skaits EAPL profesionāļu, no kuriem daļa nesen ieguvuši doktora grādu cietušo bērnu un liecinieku intervēšanas jomā, daļa ir ilggadēji jomas praktiķi un daļa - vispāratzīti jomas pētnieki un eksperti. Rekomendācijas sasaucas ar Barnahus 6. standartu (bērnu intervēšana) un sniedz praktisku ieskatu kā nodrošināt šī standarta ieviešanu praksē. Tāpat Vadlīnijas saskan arī ar t.s. Mendez principiem (Mendez principles) - principi efektīvākai nopratināšanai izmeklēšanas procesā un informācijas ieguvei.

Intervēšanas protokoli ir specifiski izstrādāti izmeklēšanas procesiem, kad bērns ir cietis no vardarbības, un izmantošanai citios gadījumos tie būtu jāpielāgo. Tomēr pamatprincipi bērnu intervēšanā ir piemērojami arī citās institūcijās un juridiskajos procesos, kuros nepieciešams uzklausīt bērnu. Tas ietver gadījumus, kad bērnam ir aizdomās turētā statuss, bērnu tiesību aizsardzības vai sociālo dienestu kontekstā, vai citos krimināizmeklēšanas procesos, piemēram, cilvēku tirdzniecības gadījumā (kad bērns var tikt uztverts gan kā cietušas, gan pāridarītājs).

[1] *Turpmāk šajā dokumentā attiecībā uz cietušo bērnu nopratināšanu krimināprocesa vajadzībām un citos juridiskos kontekstos lietoti termini "nopratināšana' un "intervēšana".*

Galvenie ieteikumi

1. Izpratne par cietušajiem bērniem un lieciniekiem

Bērnu, kas cietuši no noziedzīgiem nodarījumiem, piedzīvojuši novārtā pamešanu vai paši ir pāridarītāji, intervēšanu Eiropā un pasaulē veic dažādi profesionāļi. Neviena atsevišķa profesija neaptver visas nepieciešamās zināšanas un prasmes, lai veiktu bērnu intervēšanu prasmīgi un profesionāli. Personām, kas veic intervēšanu ir nepieciešama padziļināta izpratne par bērna atmiņu, valodas prasmēm un iespējamām papildus vajadzībām, izpratne par sociālajiem mehānismiem, kas ietekmē bērnus sarunājoties ar pieaugušajiem, izpratne par bērnu atsaukšanos uz pieaugušo sniegtiem ieteikumiem, kā arī izpratne par faktoriem, kas ietekmē to vai bērns izstāsta par piedzīvoto. Intervētājiem ir jāsaprot, cik svarīgi ir nodibināt draudzīgu, līdzvērtīgu un harmonisku kontaktu ar bērnu, atbalstīt viņu, kā arī uzturēt šo saikni visa nopratināšanas procesa laikā. Tāpat ir nepieciešama izpratne par kriminālllietu un civillietu izmeklēšanas praktiskajiem aspektiem kā arī par juridisko kontekstu kādā notiek bērna nopratināšana.

2.Pierādījumos balstīta bērnu nopratināšana

Kad bērni tiek nopratināti par iespējamu piedzīvotu vardarbību, tas jādara iejūtīgi un zinātniski pamatotā veidā, saskaņā ar pierādījumos balstītām metodēm, piemēram, izmantojot NICHD nopratināšanas protokolu vai kādu citu protokolu, kura pamatā ir zinātniski pētījumi un likts uzsvars uz pēc iespējas precīzāku informācijas iegūšanu. Atvērtu jautājumu uzdošana veicina notikumu noskaidrošanu neuzvedinošā formā, kas, savukārt, palielina iespēju, ka cietušais bērns sniegs detalizētu informāciju neietekmētā veidā.

3. Nopratināšanas posmi un bērna sagatavošana

Personai, kas veic intervēšanu, ieteicams to darīt ievērojot konkrētus intervēšanas posmus; veltīt pietiekami daudz laika kontakta nodibināšanai, lai izveidotu savstarpējo saikni, iepazīstināt bērnu ar savu lomu un iemesliem, kādēļ tiekas ar bērnu, pārrunāt intervijas noteikumus, veikt praktizēšanās sarunu (stāstījuma apmācību), un notikušā apstākļus izmeklēšanas vajadzībām noskaidrot plānveidīgi, bērnam pielāgotā tempā. Nopratināšanai jābeidzas ar noslēgumu, jāpārliecinās, ka bērnam viss ir labi un iespēju robežās jāpaskaidro, kas notiks tālāk. Visam nopratināšanas procesam jābūt bērna vajadzībās centrētam, tostarp pieliekot pūles, lai izveidotu un uzturētu savstarpēju kontaktu un atbalstītu bērnu neuzvedinošā veidā.

Bērnu nopratināšana visveiksmīgākā ir tad, kad tiek veidota strukturēti, tādēļ process jāsadala vairākos posmos, kas palīdzēs bērnam izstāstīt par notikušo.

Pirmais posms. Intervija jāsāk ar pamatnoteikumu izskaidrošanu bērnam. Šajā posmā intervētājs vienkāršā veidā bērnam izskaidro, ko sagaidīt no nopratināšanas, kā arī to, kas tiek sagaidīts no bērna. Piemēram, bērnam ir jāizskaidro, ka ir pieņemami pateikt, ka nesaprot uzdoto jautājumu, vai arī nezina atbildi uz to.

Otrā posma laikā ir jānodibina kontakts ar bērnu. Viens veids kā to izdarīt, ir pajautāt, par bērna interesēm (piemēram: "Pastāsti, ko tev patīk darīt"), vai arī lūgt bērnam pastāstīt par neitrālu vai jauku notikumu, kuru viņš vai viņa nesen piedzīvoja. Šī posma mērķis ir panākt, ka bērns jūtas uzklausīts, uzdodot viņam atvērta tipa jautājumus un izmantojot aktīvo klausīšanos, tādejādi atbalstot bērna stāstīto.

Trešajā posmā tiek veikta stāstījuma apmācība (jeb praktizēšanās saruna) par kādu neitrālu notikumu, ko bērns piedzīvojis, bet, kas nav saistīts ar nopratināšanas patieso iemeslu (t.i. notikumu, kas interesē nopratinātāju, notikušo vardarbību u.c.). Piemēram, intervētājs var lūgt bērnu pastāstīt par to, kas notika vakar. Apmācību sarunas mērķis ir ļaut bērnam iepazīt procesu, kādā notiek personīgu notikumu atsaukšana atmiņā, kā arī dot laiku pierast pie atvērto jautājumu formāta. Šī posma papildus ieguvums ir tas, ka arī intervētājs pats var patrenēties atvērto jautājumu uzdošanā.

Trešā posma turpinājumā intervētājs var jautāt bērnam par iemeslu, kādēļ notiek šī intervija (ja bērns to zina), veidā, kas nav uzvedinošs (piemēram, "Es vēlos parunāt par to kāpēc tu šodien esi šeit"). Ja bērns sāk atklāt notikušo, ieteicams turpināt ar atvērtā tipa jautājumiem, cik ilgi vien iespējams. Tikai tad, kad bērns sāk nogurt no notikumu atsaukšanas atmiņā, intervētājs var uzdot fokusētus vai slēgtā tipa jautājumus (piemēram, "Kur tas notika?" vai "Vai tas notika mājās, vai kaut kur citur?"). Ieteicams pēc atsevišķu slēgto jautājumu uzdošanas atkal atgriezties pie atvērtā tipa jautājumiem (piemēram, "Tu teici, ka tas notika mājās, pastāsti man par to vairāk."). Turpmāk šajā posmā ir svarīgi jautāt, vai notikumi ir notikuši vienu reizi vai atkārtoti un turpināt ar jautājumiem par jau atklāto informāciju.

Intervijas noslēguma posmā intervētājs var pajautāt bērnam vai ir vēl ir vēl kaut kas, ko būtu svarīgi zināt un informē bērnu par iespēju sazināties ar intervētāju, ja vien rodas tāda nepieciešamība. Šajā posmā būtu svarīgi pielikt visas pūles un noslēgt interviju tā, lai bērns būtu pozitīvi noskaņots.

Izmeklēšanas intervijas posmi

Intervēšanas protokoli ir specifiski izstrādāti izmeklēšanas procesiem, kad bērns ir cietis no vardarbības, un izmantošanai citos gadījumos būtu jāpielāgo. Tomēr pamatprincipi bērnu intervēšanā ir piemērojami arī citās institūcijās un juridiskajos procesos, kuros nepieciešams uzklausīt bērnu. Tas ietver gadījumus, kad bērni ir aizdomās turētā statusā, bērnu tiesību aizsardzības vai sociālo dienestu kontekstā vai citos krimināllizmeklēšanas procesos, piemēram, cilvēku tirdzniecības gadījumos.

4. Intervētāja paša nostāja un hipotēžu pārbaude

Intervētājiem ieteicams intervijas plānošanas, veikšanas un novērtēšanas laikā iesaistīties hipotēžu pārbaudē, lai mazinātu personīgā viedokļa ietekmi (bias). Tas nozīmē, ka vajadzētu paturēt prātā iespējamās alternatīvās versijas un skaidrojumus apsūdzību sakarā un pielikt pūles šo versiju noskaidrošanā, intervējot bērnu. Tā piemēram, aizdomas par vardarbību var rasties arī gadījumos, kad bērni to nav piedzīvojuši, t.sk, dažādu pārpratumu dēļ. No otras puses, bērni var arī noliegt vardarbības pieredzi, ja tā patiešām ir notikusi, piemēram, lai aizsargātu pāridarītāju vai vainas un kauna sajūtu dēļ. Atvērtu jautājumu izmantošana var samazināt koncentrēšanos uz vienu hipotēzi (t.i. "nekas nenotika").

Alternatīvu hipotēžu piemēri fiziskas vardarbības aizdomu gadījumā aizgādības tiesību strīdā

- bērns ir cietis no fiziskas vardarbības un par to stāsta patiesību;
- bērns ir cietis no vardarbības, bet ne veidā, kas atbilstu līdz šim izvirzītajām apsūdzībām;
- bērns nav cietis no fiziskas vardarbības un apsūdzības radušās bērna izdomāta stāsta rezultātā;
- bērns nav cietis no fiziskas vardarbības un apsūdzības radušās pārpratuma dēļ, saistībā ar bērna stāstīto, uzvedību vai savainojumiem;
- bērns nav cietis no fiziskas vardarbības un apsūdzības radušās vecāka pamudinājuma dēļ melot par vardarbības pieredzi sakarā ar aizgādības strīdu;
- bērns nav cietis no fiziskas vardarbības un apsūdzības radušās uzvedinošas iztaujāšanas rezultātā, ko veicis viens no vecākiem (vai cita persona), kas uztraucas, ka vardarbība tiešām ir notikusi;
- iepriekš neparedzēts izskaidrojums.

Viss Vadlīniju teksts, ieskaitot atsauces pieejams šeit.

5. Intervijas ieraksts

Ir svarīgi, ka tiek veikts nopratināšanas video ieraksts, lai būtu redzams kā veidojās bērna sniegtā liecība un, lai ir skaidrs priekštats par uzdotajiem (un neuzdotajiem) jautājumiem, kam ir būtiska loma, analizējot intervijas kvalitāti un veicot novērtēšanu. Mēs mudinām krimināltiesību sistēmas virzīties uz bērnu liecību vizuālu fiksēšanu jau agrīnās izmeklēšanas stadijās, lai šie ieraksti varētu tikt izmantoti tiesā kā pierādījums, izvairoties no bērnu turpmākas iztaujāšanas.

6. Intervijā klātesošo personu skaits

Ieteicams, lai intervijas procesā klātesoši ir tikai tie cilvēki, kuriem patiešām nepieciešams, lai padarītu procesu bērnam komfortablu, mazāk formālu un veicinātu notikušā atklāšanu.

7. Kultūras aspekti un tulka piesaiste

Intervētājam ieteicams ņemt vērā kultūras aspektus, piemēram, atšķirības attieksmē pret dzimumu, seksualitāti un kaunu dažādās kultūrās, kas var radīt nepieciešamību mainīt stratēģijas kontakta dibināšanas posmā (t.sk. aizņemt vairāk laika). Ja intervijā nepieciešama tulka piedalīšanās, intervētājam ir jāsagatavojas intervijai kopā ar tulku. Kopīga sagatavošanās ir nepieciešama, lai nodrošinātu izpratni par tādām būtiskām detaļām, kā intervijas laikā apspriežamie temati, valodas un/vai kultūras atšķirības, tulkojuma precizitātes nozīme un nosacījumi, pie kuriem ir pieļaujama tulka intervence sarunas gaitā. Tulkiem būtu jābūt oficiāli sertificētiem un, ja iespējams, izgājušiem speciālas apmācības juridiskajos jautājumos un/vai bērnu nopratināšanas jomā.

Labi sagatavotas bērnu intervijas, kas ierakstītas video, veicina precizitāti, ticamību un nodrošina komfortu.

Videoieraksti noder apmācībās, palīdz pārraudzīt kvalitāti un var tikt izmantoti tiesā, sniedzot ieguvumu visiem procesa dalībniekiem.

8. Leļļu, ķermeņa diagrammu un zīmējumu lietošana intervijas laikā

Leļļu izmantošana intervēšanas procesā nav ieteicama, un bērna rotaļas ar lellēm vai zīmējumus nevajadzētu interpretēt kā pierādījumus vardarbībai. Taču, ja bērns nespēj nosaukt kādu ķermeņa daļu un/vai izmanto kādu neierastu vārdu ķermeņa daļas apzīmēšanai (piemēram, "Viņš pieskārās manam bibim"), ir pieļaujams, ka tiek izmantota iepriekš sagatavota ķermeņa shēma, kas var palīdzēt bērnam identificēt ķermeņa daļu, par kuru viņš runā.

9. Bērnu intervēšana tiešsaistē

Bērnu – liecinieku intervēšana tiešsaistē uzrāda daudzsološus rezultātus, tomēr ir nepieciešami visaptverošāki pētījumi, lai sniegtu konkrētus ieteikums. Uz šo brīdi rekomendēts veikt intervēšanu klātienē, izņemot gadījumus, kad tas nav iespējams (piemēram, attāluma dēļ vai ārkārtas situācijās, kad nepieciešama tūlītēja rīcība).

10. Intervētāju apmācības

Speciālistiem, kas veic intervēšanu, nepieciešamas speciālas apmācības, kas ietver arī regulāru novērtējumu un atgriezenisko saiti par intervēšanas stilu, lai nodrošinātu interviju kvalitāti. Ir pierādīts, ka apmācības, kas organizētas ilgākā laika periodā ir efektīvākas par īstermiņa vienreizējām apmācībām. Lekciju formāts nav tik efektīvs kā apmācības, kurās ir praktiskā sadaļa un dalībniekiem pēc uzdevumu izpildes nodrošināta iespēja saņemt tūlītēju, nepārtrauktu un detalizētu atgriezenisko saiti, fokusējoties uz komunikācijas paterniem un veidu kā tiek veidoti jautājumi. Jāizvairās no uzvedinošu un piespiedu izvēles jautājumu uzdošanas. Kvalitātes kontrolei jāietver ierakstīto/novēroto interviju analīzi, lai noteiktu iegūtās informācijas kvalitāti un kvantitāti ar mērķi nodrošināt bērna sniegtās liecības precizitāti un derīgumu.

